

ГОЛОД 1946-1947 рр. У ПІВДЕННІЙ БЕССАРАБІЇ У СВІТЛІ ДІАЛЕКТНОГО ТЕКСТУ

Марина Делюсто

канд. філол. наук, доцент,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

(Ізмаїл, Україна)

Вивчаючи мову південнобессарабських українців у межах наукового проекту Ізмаїльського державного гуманітарного університету «Опис і картографування межиріччя Дністра і Дунаю – нової європейської моделі безконфліктної взаємодії різносистемних мов і діалектів» (НДР № 0116U004158) на підставі свідчень діалектних текстів – простору природної реалізації говіркових явищ, засобу фіксації і збереження важливої для дослідників інформації про реальні процеси, що пронизують діалектне мовлення й говірки як одну з форм існування національної мови [1, с. 15], зафіксовано чимало історичних фактів, зокрема і особливості життя місцевих мешканців під час голоду 1946-1947 рр. Зауважимо, що використання діалектних матеріалів як історичних пам'яток голодомору в мовознавстві вже має традиції, пор [5].

У цій розвідці подаємо діалектні мікротексти, записані особисто в с. Шевченкове Кілійського району Одеської обл. у 2006-2016 рр., частина з них вийшла друком [2], а також зібрані А.О. Колесниковим під час експедицій в інших українських населених пунктах регіону у 2009-2016 рр. Останні демонструють не лише культурне, а й мовне розмаїття представників різних мікроареалів межиріччя Дністра і Дунаю, зокрема, як і щодо всього українськомовного континууму, у діалектному відношенні вирізняються говірки південно-західного типу [3, с. 10].

Майже в кожному селі, не опитуючи спеціально про голод, зафіксовано відповідні спогади. Та й на питання темарію [4, с. 614-615], чи пам'ятаєте Ви голод, отримуємо тільки позитивну відповідь, як-от: *а чо не 'помнит' / 'сорок ш'іс'тий / 'яа т'риц'ат' ш'іс'того / ме'н'і 'дес'ат' год 'було // ше се'ст'ричка ма'ла 'була // ро'дилася в 'сорок п'ят'ім / а 'сорок ш'іс'тий до / 'сорок с'ід'мий це 'було голо'доу'ка // 'йісти не 'було шо // 'йіли шо 'було // 'сорок с'ід'мий був 'повн'іст'у 'голод // (Небога Любов Опанасівна, 1936 р. н., с. Молодове Саратовського району).*

Причиною голоду більшість інформаторів називають неврожай: *і 'голод з'найу / і вой'ну з'найу / і шо хоч // та 'голод бу'у / та ми 'були 'тоже ма'л'і // 'йі'ден год не вро'дило / та ми так к'репко 'мучалися / 'сорок ш'іс'тий год / 'самий ст'рашний 'голод // (Вережан Єлизавета Петрівна, 1940 р. н., с. Петрівка Тарутинського району); 'сорок с'ід'мий та'кий год бу'у / за'суха // не вро'дило н'і'чого / 'полност'і'ю бу'у 'голод // (Небога Любов Опанасівна, 1936 р. н., с. Молодове Саратовського району); у'же 'засуха / не 'було врожа'йа // (Слободенюк Іван Іонікійович, 1936 р. н., с. Шевченкове Кілійського району); т'іф бу'у! // го'лодний год / то ми / це та'ко на 'нитоц':і пооста'валис' то'д'і // х'л'іба ж не 'було / не / невро'жай бу'у // х'л'іба ж не 'було / ота'ко // (Донос Євдокія Марківна, 1925 р. н., с. Шевченкове Кілійського району).*

Однак зафіксовано й інші причини голоду, основною з яких є тогочасна влада: *по́том на́чали це д'іло / е / у нас // ро́бит' нам голодо́мор / с'тал'ін'с'кий голодо́мор // собе́рали / обло́жили нас на земл'у / та́кий нало́г страши́ний / шо ми не могли рош'':ітац':а і / е / заби́рали з го́р'іш':а зерно до грами // до грами зм'їтали з го́р'іш':а і везли на л'іватор // везли на л'іватор і там його с:и́пали коло Дунайу // повос'ками / флаги / плакати Стал'іна // і привезли / висипали коло Дуна́я / бо ка́жут' 'ноч'ію́ 'будем гру́зит' 'барж'і // а 'д'ад'ко м'їй ро́биў там на л'іватор'і ра́боч'ім / і коли вже в'ін вми́раў / то в'ін ме́н'і при́знаўс'а // ка́же / а ми о́це зерно / ко́торе при́возили л'уди / ну / ну ц'і́ж / і́йздов'і при́возили с:и́пали там нам на / е / 'берез'і Дуна́я // ми його 'ноч'ію́ зго́ртили в Дуна́й / пристав'л'айеш со́б'і? // но н'іх'то не м'іг слова ска́зат' пото́му шо т'іки хто слово ска́же / зразу ро́стр'іл'айут' / зразу ро́стр'іл'айут' // 'ето бу́ў с'тал'інс'к'їй за́кон та́кий жес'т'окій // ми по́том / з'нач'іт' у нас по́йа'вилис'а / 'голод / не́має шо і́йсти і 'голод // л'уди на́чали вми́рат' з 'голоду / д'іти вми́рат' на́чали // 'опи́'ем по́том / е / на́чали орган'ізовиват' ко́лхози // і: ко́лхози у́же на́чали дават' нам по́соб'їя // там по л'іс'ат' к'ілограм зерна // і ми на ц'ому / на ко / ну 'жорно нази́вайец':а / ру́ками кру́тили і мо́лоли / на цей / ну не́кли там мела́йі // куку́руза шо 'була // ц'у куку́рузу вони ше не брали / а цей / о́зиму заби́рали вс'у до грами // ну́й по́том п'їшли ко́лхози і на́чали у́же в ко́лхозах хаз'айну́ват' // (Кутас Іван Ісакович, 1938 р. н., с. Шевченкове Кілійського району); 'як со́в'е́цка власт' / в нас / при́йшла // о / тут у́же 'було // 'були 'агенти // Хо́менко в нас / М'їха́йїл / та́кий Хо́менко / і заби́рали // ше ко́лхоз'іу́ в нас ше не 'було // ше са́м'і хаз'айну́вали // брали 'яч'м'ін' / е / дв'інац'ат' м'їш'к'іу́ // в 'сорок шес'том це 'було // і при́йшли // по́воскою́ при́йїхали / заби́райут' / в нас / це вс'о // 'зерно // дв'інац'ат' м'їш'к'іу́ / дев'яносто к'ілограм // при́йїхали / Хо́менко / д'ад'а́ж 'Кол'а 'Кишка і С'іро́жи Ка́бана тато // ма́ма де? / а ме́н'і нада́ 'було ска́зати / шо на 'жорн'і // з'найеш шо та́ке / му́ку ро́били // вони ра́звер'тайуца і в дом / заб'рали ма́му // ма́ма 'яа ц'то́б'і дам де ма́ма // 'нашо 'яа ска́заў?! // заби́райут' о́дин м'їшо́к / д'ругий / т'ретий / чет'вертий / п'ятый / шостий // ше ш'іс м'їш'к'іу́ ли́шилося // а ма́ма раз на д'вер'і та́ко ру́ками // бат'ка не 'було // от / не 'помн'у де бат'ко бу́ў / ну не 'було 'дома // так / б'їл'ше не дам / а во́ни / на 'силу // а 'як / по́р'їх' бу́ў так чу́т' 'вишче // ма́ма на по́роз'і та́ко ру́ками не пус'кає // а Хо́менко / цей 'агент // та то́д'і до 'пойаса та́ко но́гою́ в'дарила і в'ін у́паў // ма́ма ра́звер'нулася / за́крила та́ко д'вер'і // а в'ін сфа́тивса за д'вер'і / де зу́бок? / ну зу́бок же́л'ізний / шо́б за́мок пере́кру́тити // ну́й пошу́кали / не́ма // ну ку́лацка 'морда / на ма́му // 'будеш там / де б'їл'і вед'м'ід'і // 'буду / 'буду // (Лук'янчук Іван Максимович, 1937 р. н., с. Ройлянка Саратського району).*

Голод був нещадним не тільки до людей, а й до свійських тварин: *'голод // то́д'і була ко́роўка / ко́н'ачка в нас про́пала // похоро́нили і́йї на при́ч'їлку // Слободенюк Іван Іонікійович, 1936 р. н., с. Шевченкове Кілійського району).*

Люди рятувалися від голоду насамперед споживаючи дикі рослини та хижих тварин: *то́д'і були бала́бончик'іу́ тут ко́пали (Мітрян Любов Петрівна, 1938 р. н., с. Петрівка Тарутинського району); тато́ був о́хотник / в'ін п'їде по по́л'ам / все од'но 'зайца / од'ного два при́несе // і то ва́рили / ма́млігу / со́ус //*

так шо ми не дуже гор'а знали / а йе л'уди шо умирали вс'і / с'ім'ями // як / кроу куп'л'али / тут бойн'а була / і пекли / там мама пекла т'рохи / як було кукурुзнои муки // а бат'ко їздиу / в'ін без руки буу // їздиу / куп'л'ау пот'рохи / возили в'ешч'і // поод'возили вс'о / шо було вдома // як могли / так і виходили // і сид'іли й голодн'і / йі йіли кукурuzu / йіли й_ц'і / отруб'і // шо було приходилося // а хто йів і суслики // ос' су'с'ід мой ло'виу і йів вс'о в'ремн'а // як могли / так і виходили // (Небога Любов Опанасівна, 1936 р. н., с. Молодове Саратовського району); ну в нас ко'роука до'їїлас'а / та ко'роукою ми / про / ка'налили // ах! / а зерна не було! // а було тако / молоч'ка прода'мо та зерна воз'memo // а зерно було вос'ем'д'е'с'ат руб'л'іу / к'іло // (Донос Євдокія Марківна, 1925 р. н., с. Шевченкове Кілійського району).

Селяни їли все, що тільки можна було їсти: ви не престав'ляете були так і постолі с'кож'і скотин'ичойі / о'це ми постолі т'і под'носували і т'і пе'кли постолі і йіли // о'це так ми жили // о'це така наша жизн' була // (Руденко Надія Дмитрівна, 1927 р. н., с. Шевченкове Кілійського району).

Окремі діалектоносії розповідають і про допомогу з боку сільських рад: д'іти ростут / під'с'кочиу голод // голодна! / холодна! // вош'і ку'сайут'! / рубашки не'має! // висушу рубашку і ход'у протиу сонц'а / шоб во'на висохла // бо в мене нема в шо пере'д'іц':а // не було де купит' даже // палатки брали у сал'дат'іу та'шили // трудну'вато було / там топлива не було / там під'с'кочиу голод / йісти нема шо // не'має н'ічого / да'вали там йа'койіс' с'ч'ер'бинами // с'ел'сов'ет при'носиу / ку'сочок хл'іба // і ото д'ілила йа з_д'іт'ами // так і билас'а як риба об'воду // трудно'вато ме'н'і було жит' // ну шо робит' // та так у'же і до_ц'іх_пор жи'ву // те'пер у'же слава Богу йе хл'іб і до' хл'іба // благодар'у Бога // а то'д'і не було / йісти не було шо // о'д'іц':а не було дочко в_шо / пере'д'іц':а не було в_шо // вош'і ку'сайут' // одна рубашка // (Остапенко Федорія Силівна, 1918 р. н., с. Шевченкове Кілійського району).

Майже в кожному населеному пункті згадують і про численні поїздки на Західну Україну або до Польщі, де вдавалося обміняти речі на крупи, ячмінь, пшеницю або квасолу: ви'возили л'уди сам'і луч'і в'ешч'і // брали / возили / у / на Пол'шу / о // а в'іти при'возили фа'сол'у / чи йачме'н'у там / чи пше'нц'і / чи йач'мен'у там / то_шо було / шо попа'дало / та_й возили // (Небога Любов Опанасівна, 1936 р. н., с. Молодове Саратовського району); вс'ак було / і голод пере'жили і войну пере'жили / у голод баба че'тур'і / раза їздила аж в_Западу / за ку'сок хл'іба // і так'і в'ешч':і були шо // шо справ'ляли з д'іу'чатами по'продали / поод:'авали за ква'сол'у / за г'речку // (Зелинська Тетяна Тимофіївна, 1926 р. н., с. Шевченкове Кілійського району). Однак такі поїздки були небезпечними, не завжди завершувалися вдало, пор.: та йа йіхала на но'гах в'іти // див'уса тако / ст'агайт' кл'уками л'удей // йідного чолов'іка ст'агнув / м'ішок с_ч'ім_то мау'жита / б'іл'ше жито у'пол'ак'іу т'іх'с'ійут // ст'агнули / м'ішки позаби'рали / та_й при'йіхау'голий_голий в'іти // н'ічого не при'в'із // (с. Ройлянка Саратовського району).

Люди виживали як могли: ми о'це в голод найа'зали дроу і Йа'рина / і йа // во'на здорова була / йа худа // во'на здорова і бе'ремо п'ішки дроу по'несли / по'дали // купили к'іло зерна на йіх д'воє / дома зва'рили і з'їли // о'це так ми

жили // (Руденко Надія Дмитрівна, 1927 р. н., с. Шевченкове Кілійського району).

Зафіксовано й випадки пограбування: а сорок шістий / приходили за груди брали // і там кон'яку вкрала / там повоску вкрала // там в'їці к'радуть // отак і вори були // (Гречкосій Євдокія Пилипівна, 1924 р. н., с. Шевченкове Кілійського району); бат'ко йїхаў / а мама мала ко'рову / і в хат'ї держали // держали / замикали / бо все од'но к'рали / к'рали йїден в'їд д'ругого (Вережан Єлизавета Петрівна, 1940 р. н., с. Петрівка Тарутинського району); Ол'а йїї було звати / чи йак // в'їн буў у Пол'шч'ї // во'на вмерла / йїї розд'їли голу- голу і сундука забрали вс'о (Мітрян Любов Петрівна, 1938 р. н., с. Петрівка Тарутинського району).

Доводилося стерегти від крадіжки не лише їжу, речі, а навіть викопані ями для могил: голод був // сил'но / сил'но був страшний год // і л'уди падали пр'амо // ідут / ідут / падає і вс'о // кричить / л'уди / ратуйте! // йак ратувати / шо / йак ко'жному нема н'їчого // це йак л'удина помре / ко'пайут' йїаму / о // це нада од'ному ко'му то / щоб сид'їу коло йїами // бо ноч'їу хто то похороне чужий // а йїаму хто буде ко'пати // а чим кор'мити ц'у л'удину / хто буде ко'пати? // (Небога Любов Опанасівна, 1936 р. н., с. Молодове Саратовського району).

Голод нерідко спричиняв і людоїдство: такий голод був / шо най бог милуї // д'їти маму зїїли // пор'їзали маму // там були йїдн'ї д'їти / мама та була слаба // а во'ни тоже / нема шо йїїсти // троїє йїх було і зар'їзали // маму пок'лали в ко'рито / та й йїли // та вс'ї побачили та маму зако'пали / а йїх в'з'али в д'ем'дом // та й не з'найу де во'ни // по'жили чи не по'жили / та зїїли маму / най бог милуї // (Мітрян Любов Петрівна, 1938 р. н., с. Петрівка Тарутинського району); Костак'ї буў по'койний дома / і ловили суслики / і йїли // і цей / во'на (дружина) ка'зала / шо не буде йїїсти т'ї суслики // а йак вс'тала / с'їла / та зїїла // а в'їн / ти ка'зала / шо не будеш йїїсти / а зїїла // і цей / в'їдрубав йїї руку та пок'лав в сундук // (Вережан Єлизавета Петрівна, 1940 р. н., с. Петрівка Тарутинського району).

У пам'яті діалектоносіїв живі спогади про велику кількість загиблих: голодували дуже / с'їм'на в нас була велика // вос'ем душ / дев'ят' душ у хат'ї вс'їх було // і о'це так / вимерли вс'ї // йа із сим'її од'на осталас' / а тих нема вже // ну йак'ї молод'ш'ї поўм'їрали / і старш'ї поўм'їрали // (Зелинська Тетяна Тимофіївна, 1926 р. н., с. Шевченкове Кілійського району); от / та о'це та'ко / пробули ми й голодний год і войну / і т'їф // і / йакос' Господ' помилуваў нам // а / а ба'гато / в мо'їойї сестри / за'везла / е / обох / свекруху й свекора у бол'ниц'у / а через тижден' обох забрала // поўм'їрали та й // т'аж'ко було т'ї го'да / пере / ходит' // ну / хто м'їг пере'жиў / а // чи йа з'найу / чи Бог смерт' да'вав та'ку / чи / чи в'їка прибав'л'аў / л'удин'ї / не з'найу // а о'це та'ке ми пере'жили / пере'жили о'це войну / голодний год / т'їф // все / все разом // (Донос Євдокія Марківна, 1925 р. н., с. Шевченкове Кілійського району).

Голод залишив без батьків цілі сім'ї: і тато в сорок с'їд'м'їм / у'же це голод на'чаўс' / по'мер // а ми о'це п'їате'ро жили сам'ї // отак // тутешн'ї / гет' ус'ї / і д'їд наш і прад'їд тутешн'ї // не з йа'кого села / а с Шеўченкового // ми в голод осталис'а / йакрас'а мама по'мерла у сорок трет'їм / а тато в

сорок с'ід м'ім // ми осталис'а голодн'і / бос'і // нам страшно сказат' йак ми були // ох! / шоб н'іх'то не дож'даў // ме'н'і ш'і'час так страшно о'це за голод // ме'н'і вже стар'ій однаково // ц'і д'іточки ма'нен'к'і // йа не можу прес'тавит' йак це йім буде // по'в'ірте / шо голодному 'даже" йа не прес'тавл'айу йак / йак це / йак / йак // і сер'дите і так // во'но н'і ш'':і'та н'і'чого йак голодне // і ми пере'жили цей голод і о'це // благода'р'у бо йа 'думала / коли це йа хл'іба найімс'а шоб / а ми постол'и т'і подо'нос'ували і т'і пе'кли постол'и і йіли // о! буде б'і'да т'іки не дай Бог хл'іба // с'одн'і хл'іб / шо то йі'мо і благодар'і'мо шо / ден' і н'іч // шо благода'р'і'т' 'Бога за хл'іб / шо Гос'под' не остав'л'а нас пишч'ейу // (Руденко Надія Дмитрівна, 1927 р. н., с. Шевченкове Кілійського району).

Отже, діалектний текст – цінне джерело інформації не лише про мовні явища, а й про історичні події. І хоч він не позбавлений зовсім індивідуальних інтерпретацій фактів діалектоносіями, перебільшень, перекручень, неточностей, проте вони легко вираховуються під час аналізу значних за обсягом текстів (у статті наведено лише приклади – невелику частину зібраного матеріалу, що неодноразово підтверджується іншими записами). Крім того, можна з певністю говорити, що в діалектоносіїв майже немає політичної заангажованості, яка часто призводить до перекручень історичних фактів у дидактичних історичних джерелах.

Література:

1. Гриценко П. Ю. Текст як простір вияву діалектних явищ / П. Ю. Гриценко // Збірник лінгвістичних праць : до 60-річчя проф. О. А. Колесникова. – Ізмаїл, 2000. – С. 9-15.
2. Делюсто М. Українська наддунайська говірка: збірник діалектних текстів: [навч. посібник] / М. Делюсто. – Ізмаїл : СМІЛ, 2016. – 196 с.
3. Колесников А. О. Атлас українських говірок межиріччя Дністра і Дунаю / А. О. Колесников. – Ізмаїл : ІРБІС, 2016. – 168 с.
4. Колесников А. О. Морфологія українських південнобессарабських говірок: генеза і динаміка / А. О. Колесников. – Ізмаїл : СМІЛ, 2015. – 676 с.
5. Палає пам'яті свіча. Вогонь – не згас»: Хрестоматія діалектних текстів очевидців Голодоморів / Упорядник І. В. Гороф'янюк. — Вінниця : ПП «ГД «Едельвейс і К», 2014. – 148 с., диск DVD.

Maryna Delyusto. Famine of 1946-1947 in the southern Bessarabia on the basis of the dialectal text

The article deals with the description of a famine in the Southern Bessarabia in 1946-1947. The author describes facts of this tragedy of the Ukrainian people through the prism of dialectal texts gathered from the bearers of the Ukrainian steppe dialects spread in the area between the Danube and the Dniester rivers. The author gives reasons for the necessity to use dialectal texts as a source of historical information.

Key words: *famine, famishment eyewitnesses, dialect, dialectal text.*